

TİYATRO YAZITLARI IŞIĞINDA ASSOS'TA ZANAATKÂRLAR

NURETTİN ARSLAN* – TOLGA ÖZHAN**

Eski Çağ'da çeşitli meslek üyelerinin sosyal ve ekonomik nedenlerle birlik altında toplanmaları çok yaygın görülen bir uygulamadır. Asia Minor'da Aphrodisias, Saittai, Termessos, Ephesos, Hierapolis gibi birçok kentte meslek birliklerinin kendileri için veya varıl kişilerin herhangi bir meslek birliği için hamam, tiyatro, stadium gibi kamusal alanlarda yer rezerve ettiği bilinmektedir¹. Assos tiyatrosunda 1993-1995 yılları arasında ele geçen yazıtlar Assos'ta da kamusal alanda bu türde bir uygulamanın var olduğunu ortaya koyar. Tiyatronun oturma sıraları üzerindeki Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen *in situ* yazıtların meslek birliklerine ait olduğu görülmektedir (Res. 1). Roma Dönemi'nde bu tür *topos* yazıtlarının kamusal binalara yöneticilerin izni ile yazılması², söz konusu iş kollarıyla uğraşanların statülerinin, yöneticilerin gözünde yüksek olduğunu düşündürmektedir³. Assos tiyatrosundaki yazıtların *proedria*'ya yakınlığı dikkate alındığında, meslek gruplarının kentteki statüleri ve kent ekonomisindeki rolleri kendiliğinden açığa çıkmaktadır. Bu yazıtlar, kentte taş ocağı işletmecilerine, dericilere ve demircilere ait birliklerin olduğunu göstermektedir.

1. Yazıt, *ima cavea*'da seyircilerin sahneye bakış açısına göre sağdan üçüncü *cuneus*'ta altıncı oturma sırasının sağ başında yer almaktadır. Üç blok üzerine kabaca kazanılmıştır. Blokların toplam uzunluğu 2,56 m'dir. Yazıt, son bloğun ortasında bitmektedir. Harf yüksekliği 0,115 m ile 0,155 m arasında değişmektedir (Res. 2).

* Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE, e-posta: arslannurettin@gmail.com

** Araş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Çanakkale/TÜRKİYE, E-posta: tolgaozhan@comu.edu.tr

¹ Genel olarak Asia Minor'daki meslek birlikleri için bkz. Onno M. van Nijf, *The Civic World of Professional Associations in the Roman East*, J.C. Gieben, Amsterdam, 1997; Imogen Dittmann-Schöne, *Die Berufsvereine in den Städten des Kaiserzeitlichen Kleinasien*, S. Roderer Verlag, Regensburg, 2001.

² van Nijf, *a.g.e.*, s. 219-220.

³ van Nijf, *a.g.e.*, s. 224; Dittmann-Schöne, *a.g.e.*, s. 80-81.

Λατόμων

Latomos'un bazen taşı işleyen kişiler için kullanılan *lithoksoos* kelimesiyle aynı anlamda kullanıldığı bilinse de, *latomos* genel olarak taş ocağı işçilerini tanımlamak için kullanılan bir kelimedir⁴. Assos çevresinde yoğun olarak görülen taş ocakları göz önüne alındığında, *latomos* taş ocağı işçileri için kullanılmış bir terim olmalıdır. Asia Minor kentleri içinde taş ocağı işçilerinin kamusal alanda görüldüğü bir diğer kent de Termessos'tur. Termessos tiyatrosunda, Hartwin Brandt'ın⁵ "*Steinbrucharbeiter in den Bergen*" olarak tanımladığı taş ocağı işçilerinin ön sıralardaki rahiplere yakın oturmalarını Onno M. van Nijf, işçilerin toplumsal statüleriyle ilişkilendirir ve toplum içinde belirli bir saygınlıkları olduğunu belirtir⁶. Yine Onno M. van Nijf, Termessos'takine benzer bir şekilde, Atina'daki Dionysos tiyatrosunda taş işçileri için ayrılan yerin nispeten itibarlı bir konum olduğunu söyler⁷. Tiyatrodaki konumları göz önüne alındığında benzer durumun Assos'taki taş işçileri için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Eski Çağ'da Assos taşının belirli bir üne sahip olduğu düşünülürse, taş işçileri için tiyatroda itibarlı bir yer ayrılmasının nedeni daha kolay anlaşılabilir.

Nitekim Eski Çağ'da Asia Minor'da mermerleriyle ve taşlarıyla ünlü birçok kent bulunmaktaydı⁸. Zengin mermer yataklarına sahip olan kentlerden bazıları bunları ihraç ederken bazıları da sadece kendi ihtiyaçları için kullanmaktaydı. Assos kentindeki tüm imar faaliyetlerinde kullanılan yerel taşın kayda değer ve yaygın bir üne sahip olması antik edebi kaynaklar tarafından ortaya konmaktadır. Farklı türlerde eserler vermiş, hemen hemen çağdaş olan birçok antik yazar, "Assos taşı" ve "Assos taşı çiçeği" olarak adlandırılan bu taşın özellikle tıbbi alanda kullanımına dikkat çeker. Tıp alanında eserler yazmış olan Cornelius Celsus, Assos taşının şişkinliği olan ayaklarda ve ellerdeki eklem ağrılarının

⁴ Hugo Blümner, *Technologie und Terminology der Gewerbe und Künste bei Griechen und Römern III*, Teubner, Leipzig, 1884, s. 69 no.3; Louis Robert, *Hellenica XI-XII*, Adrien-Maisonneuve, Paris, 1960, s. 32, dipnot. 3.

⁵ Hartwin Brandt, *Gesellschaft und Wirtschaft Pamphylens und Pisidiens in Altertum*, Asia Minor Studien 7, Habelt, Bonn, 1992, s. 137.

⁶ van Nijf, *a.g.e.*, s. 225.

⁷ van Nijf, *a.g.e.*, s. 226.

⁸ Asia Minor'da mermer ve taşı ile ünlü olan kentler için bkz. Thomas R. S. Broughton, "Roman Asia Minor", *An Economic Survey of Ancient Rome IV*, ed. Terry Frank, The John Hopkins Press, Baltimore, 1938, s. 624-625.

giderilmesi ve hafifletilmesi amacıyla kullanıldığını ifade eder⁹. Yaşlı Plinius gut hastalığında ayakların Assos taşından oyulmuş bir kap içinde bekletilmesinin ve yine Assos taşının öğütülerek sırtlan safrasıyla karıştırılarak uygulanmasının bu hastalığa iyi geldiğini belirtir¹⁰. İ.S. 1. yüzyılda yaşamış bir ilâçbilimci ve botanikçi olan Dioskorides de gut hastalarının Assos taşından yapılan bir küvetin içine ayaklarını sokması durumunda bunun hastaya yarar sağlayacağını söylerken, bir hiciv ustası olan Lukianos, gut hastalığına iyi geldiği söylenen ve Assos taşı da içeren başka bir karışımdan söz eder¹¹. Ancak tüm bunlara rağmen görüntüsüyle gösteriştan uzak olan bu taşın, Eski Çağ'daki gerçek ününü *sarkophagos* (et yiyen) adıyla elde ettiği söylenebilir. Yaşlı Plinius, *lapis sarcophagus* olarak adlandırılan bu taşın içerisine yerleştirilen cesetlerin kırk gün içerisinde yok olduklarını aktarır¹². Plinius'un çağdaşı ve sonrasında yazarlar tarafından da bu inanışın aktarılması, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Assos taşından yapılmış lahitlerin belirli bir üne sahip olduklarının en açık göstergesidir. Ancak İ.Ö. 4. yüzyılda Assos'tan bahsetmese de Theophrastos'un Lykia Bölgesi'nde bulunan, içindeki sıcaklıkla insan bedenini hızla çürüttüğüne inanılan lahitlerden bahsetmesi, bu tür taşların ünlerinin Hellenistik Dönem'e kadar geriye gittiğini düşündürmektedir¹³.

Assos nekropolisinde Arkaik Dönem'den beri kullanıldığı bilinen Assos taşından üretilmiş lahitler, özellikle Roma Dönemi'nde karakteristik bir özellik göstermeye başlar. Her iki uzun yüzündeki iki *girland* ve bunların ortasında yer alan *tabula ansata*, alışılmış olanın dışında bir özellik gösterir¹⁴. Peloponnesos Yarımadası'nın güneybatı ucunda bir kent olan Methone açıklarındaki bir batıkta bulunan altı adet Assos lahdi, Assos'taki lahit ticaretinin en önemli kanıtlarındandır¹⁵. İ.S. 180-250 yılları arasına tarihlenen bu lahitlerin Akdeniz'in farklı köşelerindeki kent-

⁹ Celsus, *De medicina* 4.31.7.

¹⁰ Plinius, *Naturalis Historia* XXVIII. 27 (96); XXXVI. 28 (132).

¹¹ Dioskorides, *De materia medica* 5.124; Lukianos, *Podagra* 162.

¹² Plinius, *Naturalis Historia*, II. 98 (211); XXXVI. 27 (131).

¹³ Theophrastos, *De igne* 46.

¹⁴ Assos taşından yapılmış lahitlere kendine özgü bir karakter verilmesi, cesetleri cürütmesiyle ilgili yaygın ününü görsel alana taşınmasıyla ilgili olabilir. Böylece birisi alışılmışın dışındaki bu lahdin görünüşünden kolaylıkla onun Assos taşından yapılmış bir lahit olduğunu anlayabilecekti.

¹⁵ Methone batığındaki lahitler için bkz. Peter Throckmorton - John M. Bullitt, "Underwater Surveys in Greece", *Expedition*, c. V/2 (1963), s. 21-23.

lere kadar yayılması, bu lahitlere olan talebin bir göstergesi olarak kabul edilebilir¹⁶.

Antik kaynaklarda tıbbi alanda kullanımıyla öne çıkan Assos taşının bu amaç için büyük oranda talep gördüğünü söylemek doğru olmayacaktır. Ancak Assos taşının cesetlerin etlerini hızlı bir şekilde çürütmesi ile ilgili tuhaf ünü lahit ticaretine önemli bir katkı sağlamış olmalıdır¹⁷. Lahit ticaretine ek olarak, Assos'daki tüm yapılarda andezit taşının kullanılması nedeni ile kentün kuzeyindeki ve akropolisin yamaçlarındaki taş ocaklarının her dönemde yoğun olarak işletilmesi taş ocaklarının kârlı bir iş alanı olduğunu düşündürmektedir (Res. 3). Assos taşına gelen iç ve dış talepler ve bunun beraberinde getirdiği kârlı iş kapısı, Romalı iş adamlarını Assos'a çeken etkenlerden biri olabilir. Prokonnesos'ta mermer ticaretiyle uğraştığı düşünülen Lollius soyundan bazı kişilerin Assos'ta da görülmesi; bu soya mensup kişilerin kentte taş işiyle uğraşmış olabileceklerini, dolayısıyla da Assos'ta taş işinin kayda değer ticari bir alan olmuş olabileceğini düşündürmektedir¹⁸.

2. Yazıt, *ima-cavea*'da bir numaralı yazıt ile aynı *cuneus*'ta sekizinci oturma sırasının ortasında yer alır. Yazıt üç blok üzerine kabaca kazanmıştır. Blokların toplam uzunluğu 2,89 m'dir. Harf yüksekliği 0,18 m ile 0,27 m arasında değişmektedir (Res. 4). Yazıt şöyledir:

Σκυτέων

Skyteus ve *skytotomos* kelimeleri bazen deri alanında çalışan işçiler için kullanılan genel bir kelime olsa da *skyteus* genellikle ayakkabı üreticisini tanımlamak için kullanılan bir terimdi¹⁹. Roma İmparatorluk Dönemi'nde

¹⁶ Tarihlleme için bkz. John B. Ward-Perkins - Hazel Dodge, *Marble in Antiquity: Collected Papers of J. B. Ward-Perkins*, Archaeological Monographs of the British School at Rome no. 6, London, 1992, s. 146-147. Assos lahdinin ihraç edildiği yerler için bkz. Guntram Koch, "Der Import Kaiserzeitlicher Sarkophage in den römischen Provinzen Syria, Palaestina und Arabia", *Bonner Jahrbücker* 189 (1989), 174-211; Ward-Perkins - Dodge, *a.g.e.*, 139-143.

¹⁷ Ward-Perkins - Dodge, *a.g.e.*, s. 35, 80, 119. Theodosia Stefanidou-Tiveriou, Assos lahitlerinin daha az varlıklı aileler tarafından tercih edildiğini ileri sürer, bkz. Theodosia Stefanidou-Tiveriou, "Social Status and Family Origin in the Sarcophagi of Thessalonike", *From Roman to Early Christian Thessalonike: Studies in Religion and Archaeology*, eds. L. S. Nasrallah vd., Harvard University Press, Cambridge, 2010, s. 155.

¹⁸ Rosalinde A. Kearsley, *Greeks and Romans in Imperial Asia*, *Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien* Band 59, Habelt, Bonn, 2001, no. 2.

¹⁹ Blümner, *a.g.e.*, bd. 1, s. 268; W.K. Pritchett - A. Pippin, "The Attic Stelai: Part II", *Hesperia* XXV/3 (1956), s. 279-280.

başlıca deri üretim merkezlerinden olan Asia Minor'daki birçok kentte dericiliğin alt dallarında çalışanlara ait meslek birlikleri bulunmaktaydı²⁰. Hiç kuşku yok ki bu meslek birliklerinin Asia Minor'da bu kadar yaygın görülmesinde bölgedeki hayvan çeşitliliği büyük rol oynamıştır.

Dericilik ve hayvancılık arasındaki sıkı ilişki göz önünde bulundurulduğunda, hayvancılığın Assos'ta yaygın bir uğraş olabileceği akıllara gelir. Assos'un bölgenin güneyinde yer alması ve iç kesimlere göre daha ılıman bir iklime sahip olması ve yazları hariç, hemen hemen her mevsim yağış alması büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği için uygun bir ortam sağlamaktadır²¹. Günümüzde de hayvancılık Assos ve çevresinde en önemli geçim kaynakları arasında yer almaktadır.

Antik kaynaklarda Assos'taki hayvancılığa dair en somut kanıt İ.S. 2. yüzyılda yaşamış olan Athenaios sunar. Yazar, Mısır kralı Ptolemaios'un eserine atf yaparak Pergamon kralı II. Eumenes'in Assos'tan tanesine dört bin drahmi ödeyerek aldığı kar beyazı, büyük domuz yavrularından bahseder²². Merkelbach da buradan yola çıkarak Assos'da hayvancılığın tarımla birlikte ana geçim kaynağı olması gerektiğini ileri sürer²³. Assos'un kar beyazı domuzlarından, başka hiçbir antik yazar bahsetmese de meşe palamudunun bölgede yaygın olması, buranın domuz yetiştirmek için ideal bir ortam olduğunu gösterir²⁴. Yine de arkeolojik veriler olmaksızın Eski Çağ'da Assos'taki hayvancılık hakkında kesin şeyler söylemek zordur.

Assos'ta deri üretimini destekleyecek diğer bir veri de Eski Çağ'da deriyi tabaklamak ve boyamak için kullanılan meşe palamudunun Assos ve çevresinde yaygın olarak görülmesidir.²⁵ Düyun-u Umumiye ta-

²⁰ Asia Minor'daki deri işçilerine ait birlikler için bkz. Broughton, *a.g.e.*, s. 824; Dittmann-Schöne, *a.g.e.*, s. 183 no. III.1.13; 194-195 no. III.20-24; 217 V.4.3; 238 no. VI.4.2; 203 no. II.1.5.2.

²¹ Assos ve çevresinin iklim özellikleri için bkz. Joseph T. Clarke, *Report on the Investigation at Assos, 1882,1883 Part I*, MacMillan Company, New York, 1898, s. 369-376.

²² Athenaios, *Deipnosophistai* IX.17.

²³ Reinhold Merkelbach, *Die Inschriften von Assos*, *Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien* Band 4, Habelt, Bonn, 1976, s. 108.

²⁴ Columella (VII.9.6) domuz sürüleri için en iyi ideal alanların meşe ağaçlarıyla örtülü alanlar olduğunu belirtirken, Polybius (II.15) meşe ağaçlarıyla kaplı Po ovasının İtalya'nın hemen hemen tüm domuz ihtiyacını karşıladığını söyler.

²⁵ Deri tabaklamakta kullanılan yöntemler için bkz. Robert J. Forbes, *Studies in Ancient Technology V*, E. J. Brill, Leiden, 1966, s. 48-50.

rafından Osmanlı İmparatorluğu eyaletlerinin istatistiki verilerini çıkarmak üzere görevlendirilen Vital Cuinet'in bölgeye ait 1890 yılı verilerine göre, meşe palamudu Biga Sancağı'nda 266.510 hektarlık alanı kaplarken, 6.700.00 kuruşluk meşe palamudundan elde edilen toplam gelirin % 65,67'si Ayvacık'ta yetişmekteydi²⁶. Eski Çağ'da Assos, hiç kuşkusuz deri üretimi için uygun koşullara sahipti: İklimi hayvan çeşitliliğine uygun bir ortam sağlarken deriyi tabaklamaya yarayan meşe palamudu da bu topraklardan kolayca elde edilebiliyordu.

3. Yazıt, *media-cavea*'da sağdan altıncı *cuneus*'ta dokuzuncu oturma sırasının sağ başında yer almaktadır. Yazıt iki blok üzerine yayılmış ve kabaca kazınmıştır. İki bloğun toplam uzunluğu 2,61 m'dir. Harf yüksekliği 0,145 m ile 0,245 m arasında değişmektedir (Res. 5). Yazıt şöyledir:

Σίδηρον

Diğer iki yazıt ile karşılaştırıldığında, burada mesleği icra eden kişiyi belirtmesi için demirci anlamına gelen ve sıklıkla tercih edilen *kalkheus* veya *siderous* kelimesinin kullanılması beklenirdi²⁷. Ancak demir anlamına gelen *sideros* kelimesi kullanılmıştır. *Sideros* kelimesinin Klasik Dönem'de oduncular, taşçılar ve çiftçilerin kullandığı demir aletlerin satıldığı yer anlamında kullanıldığı bilinmektedir²⁸. Yazıtta geçen *sideroi* terimiyle Assos'taki demir atölyeleri kastedilmiş olmalıdır. Asia Minor'da sadece Iliön, Nikaia ve Ephesos (?) kentlerinde demircilere ait birliklerin olduğu bilinmektedir²⁹. Ancak elimizde herhangi bir kanıt olmasa da Eski Çağ'da demirden üretilmiş kaliteli ürünleriyle Romalı işadamlarını kendine çeken Kibyra gibi kentlerde bu türde bir birliğin var olması olasıdır.

Assos'un doğusunda yüzeyde görülen yoğun demir cürufu bu iş kolunun somut delili olarak görülebilir. Assos ve civarında güncel bilgilerimize göre antik bir demir yatağının varlığı bilinmemektedir. Ancak

²⁶ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie III*, Paris, 1893, s. 703-704. Ayrıca bkz. John M. Cook, *The Troad: An Archaeological and Topographical Study*, Oxford University Press, New York, 1973, s. 10.

²⁷ *Khalkeus* ve *siderous* için bkz. Blümner, *a.g.e.*, bd. 4, s. 340.

²⁸ Bkz. Ksenophon, *Hellenika* III.3.7: "...τὸν δ' εἰπεῖν ὅτι οἱ μὲν δῆπον συντεταγμένοι ἡμῶν ἔφασάν γε ὅπλα κεκτῆμεθα, τῷ δ' ὄχλῳ, ἀγαγόντα εἰς τὸν σίδηρον ἐπιδείξει αὐτὸν ἔφη πολλὰς μὲν μαγαίρας, πολλὰ δὲ ξίφη, πολλοὺς δὲ ὀβελίσκους, πολλοὺς δὲ πελέκεις καὶ ἀξίνας, πολλὰ δὲ δρέπανα. λέγειν δ' αὐτὸν ἔφη ὅτι καὶ ταῦτα ὅπλα πάντ' εἴη ὁπόσοις ἄνθρωποι καὶ γῆν καὶ ξύλα καὶ λίθους ἐργάζονται..."

²⁹ Dittmann-Schöne, *a.g.e.*, s. 116 no. I.1; 126 no. I.8; 141 no. II.1.26 (?).

Sotacus'tan alıntı yapan Plinius³⁰, bölgede Aleksandreia Troas civarında demir minerallerinin varlığından bahsederken Strabon³¹, Andeira yakınlarında yakılınca demirleşen bir tür taş olduğundan söz etmektedir.

Assos tiyatrosundaki yazıtlardan yola çıkarak kentin sosyo-ekonomik durumuna dair çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Özellikle taş ve deri işçilerinin *proedria*'ya yakın bir konumda yer almaları onların toplum içindeki saygınlıklarını gösterir niteliktedir. Elimizde herhangi bir kanıt olmasa da toplumda bu statüyü edinebilmelerinde bu iş kollarının Assos ekonomisine katkılarının büyük rol oynadığını varsaymak yanlış olmayacaktır. Yazıtların Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmesi de antik edebi kaynaklarla tutarlılık göstermektedir. İ.S. 1. yüzyılda yaşamış olan Yaşlı Plinius'un anlattıklarına bakılacak olursa, Assos taşının bu yıllarda belli bir üne sahip olduğu düşünülebilir. Özellikle Assos taşından imal edilmiş olan lahitlerin İ.S. 2. ve 3. yüzyılda denizaşırı kentlerde talep görmesi taş işçilerinin toplumsal statülerini daha keskin hatlarla belirlerken beraberinde büyük çaplı bir iş kolunun kapılarını açmıştır.

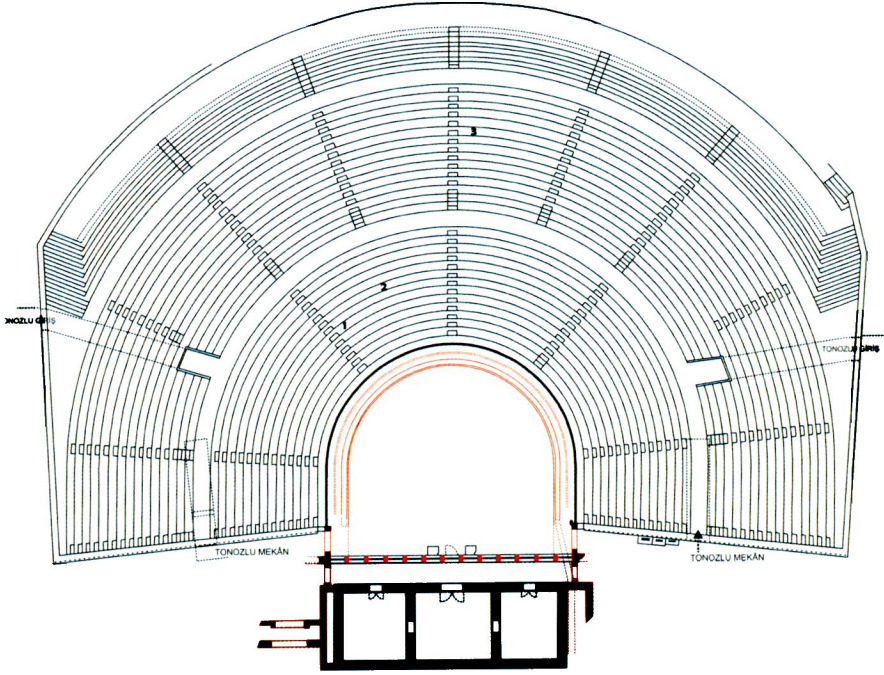
KAYNAKÇA

- Blümner, Hugo, *Technologie und Terminology der Gewerbe und Künste bei Griechen und Römern I-IV*, Teubner, Leipzig, 1875-1886.
- Brandt, Hartwin, *Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidiens in Altertum*, Asia Minor Studien 7, Habelt, Bonn, 1992.
- Broughton, Thomas R. S., "Roman Asia Minor", *An Economic Survey of Ancient Rome IV*, ed. Terry Frank, The John Hopkins Press, Baltimore, 1938.
- Clarke, Joseph T., *Report on the Investigation at Assos, 1882, 1883 Part I*, MacMillan Company, New York, 1898
- Cook, John M., *The Troad: An Archaeological and Topographical Study*, Oxford University Press, New York, 1973.
- Cuinet, Vital, *La Turquie d'Asie III*, Paris, 1893.

³⁰ Plinius, *Naturalis Historia* XXXVI. 25 (128).

³¹ Strabon, *Geographika* XIII 1.56.

- Dittmann-Schöne, Imogen, *Die Berufsvereine in den Städten des Kaiserzeitlichen Kleinasien*, S. Roderer Verlag, Regensburg, 2001.
- Forbes, Robert J., *Studies in Ancient Technology V*, E. J. Brill, Leiden, 1966.
- Kearsley, Rosalinde A., *Greeks and Romans in Imperial Asia*, Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien Band 59, Habelt, Bonn, 2001.
- Koch, Guntram, "Der Import Kaiserzeitlicher Sarkophage in den römischen Provinzen Syria, Palaestina und Arabia", *Bonner Jahrbücker* 189 (1989), 174-211.
- Merkelbach, Reinhold, *Die Inschriften von Assos*, Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien Band 4, Habelt, Bonn, 1976.
- Pritchett, W. K. - Pippin, A., "The Attic Stelai: Part II", *Hesperia* XXV/3 (1956), s. 178-328.
- Robert, Louis, *Hellenica XI-XII*, Adrien-Maisonneuve, Paris, 1960.
- Stefanidou-Tiveriou, Theodosia, "Social Status and Family Origin in the Sarcophagi of Thessalonike", *From Roman to Early Christian Thessalonike: Studies in Religion and Archaeology*, eds. L. S. Nasrallah – C. Bakirtzis – S. J. Friesen, Harvard University Press, Cambridge, 2010, s. 151-188.
- Throckmorton, Peter - Bullitt, John M., "Underwater Surveys in Greece", *Expedition*, c. V/2 (1963), s. 17-23.
- van Nijf, Onno M., *The Civic World of Professional Associations in the Roman East*, J.C. Gieben, Amsterdam, 1997.
- Ward-Perkins, John B. - Dodge, Hazel, *Marble in Antiquity: Collected Papers of J. B. Ward-Perkins*, Archaeological Monographs of the British School at Rome no. 6, London, 1992.

Resim 1 - Assos tiyatrosu ve yazıtların konumu

Resim 2 - Taş ocağı işçilerine için rezerve edilmiş oturma sırası

Resim 3 - Akropolisin eteğinde bir taş ocağı

Resim 4 - Dericiler için rezerve edilmiş oturma sırası

Resim 5 - Demirciler için rezerve edilmiş oturma sırası

